

Bagdi Róbert*

TELEPÜLÉSNEVEK UNG ÉS BEREK VÁRMEGYÉBEN AZ I. VILÁGHÁBORÚT MEGELŐZŐ KÉT ÉVTIZEDBEN

*NAMES OF THE SETTLEMENTS IN UNG AND BEREK COUNTY IN
TWO DECADES BEFORE WORLD WAR I*

ABSTRACT

The conflict of modernisation efforts and the ethnic question generated tensions (also) over the settlement names in Hungary during the dualistic era. Around 12 thousands different settlements existed in Hungary before World War I, but in many cases several settlements (in different districts) used identical names: 18 villages used for example the name of 'Kisfalud' according the Official Settlements' Register in 1863. It also happened that a settlement had more than one name at the same time. The similar or the identical settlement names caused confusion during the everyday life, e. g. in connection with post, railway, or compulsory military services. The Law of 1898 ordered the Hungarian Register Committee of Settlements to assign one official name for each settlement (and also its orthography). More than half the settlements in Ung and Bereg County had got new official names by 1904. Geographical division of the settlements with new official names in Ung and Bereg County are shown on compiled maps. Many villages had new 'Hungarian', 'or 'Magyarized names', e.g. Verbiás, Bablyuk, Ploszkópatak and Petruszavica united under the official name Verebes around the millennium. The Hungarian 'Veréb' means 'Sparrow' in English; however none of the original four names was connected to sparrows.

1. Bevezetés

A dualizmus kori Magyarországon a modernizáció és a nemzetiségi kérdés a településnevek esetében is összefonódott, és ellentéteket generált. A 19. századi Magyarországon mintegy 12 ezer település létezett, de számtalanszor előfordult, hogy egy vagy több település azonos nevet viselt, továbbá egyes településeknek több neve is használatban volt, abban az esetben, ha például több etnikum élt az adott településen. A formailag megegyező településnevek közül például ország-szerte 18 Kisfalud, 13 Csehi, 9 Almás, 5 Szentersébet nevű település volt bejegyezve az 1863. évi helységnévtárban. Magyarországon a dualizmus korában érett meg a helyzet arra, hogy a települések történetileg kialakult nevét rendszerezék. A

* Dr. Bagdi Róbert főiskolai docens, Szolnoki Főiskola

Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal akkori elnöke, Dr. Jekelfalusi József az alábbiak szerint indokolta meg e munka szükségességét: „Nemzeti és kulturális szempontok mellett a mindennapi élet gyakorlati következményei, különösen pedig a posta-, a távírda-, és vasúti szolgálat igényei, sőt a katonai behívások pontos kézbesítése tekintetéből és egyéb katonai szempontokból az ország védelmi érdekei is parancsolólag kívánják, hogy a község- és egyéb helynevek tekintetében a Magyarországon eddig uralkodott állapotok végre megszűnjenek.”²

A rendezés törvényi kereteit az 1898. évi IV. törvénycikk jelölte ki, amely rendelkezett az Országos Községi Törzskönyvbizottság felállításáról, amelynek feladata volt megállapítani, hogy minden településnek csak egy hivatalos neve legyen. E tanulmányunkban Ung és Bereg vármegyét tekintjük vizsgálati területünknek, rajtuk keresztül kívánjuk bemutatni, hogyan is alakult a gyakorlatban a településnevek sorsa, e rendezés során. Eredményeinket, például a megváltoztatott nevű települések földrajzi elhelyezkedését, saját szerkesztésű térképeken is bemutatjuk.

2. Ung és Bereg vármegye földrajzi jellemzői

2.1 A két vármegye természeti viszonyai

A természeti környezet meghatározó hatással van a települések elhelyezkedésére és sűrűségére, ezért röviden bemutatjuk a vizsgált terület természeti adottságait. A két vármegye Magyarország északi részének keleti peremét alkotta.³ Területüket szinte teljesen természetes határok jelölték ki, így északról az országhatárt képező Kárpátok gerince határolta, míg délről a Tisza folyó, így a kettő között – észak felől, déli irányba haladva – a térszín fokozatosan alacsonyodott le a Tisza völgyéig. A Kárpátok gerincén több hágót is találunk, például az Uzsoki-hágót és a Vereckei-hágót. E vonulattól délre több kisebb hegység terül el, például a Polonia-Runa és a Szolyvai-havasok. E hegységektől délebbre, még egy hegységvonulat helyezkedik el, amelyek sorban: a Vihorlát, a Polyána-Szinyák-hegység és a Borló-Gyil-hegység. Dél felé haladva, az alföldi jellegű terület ellaposodását csak ritkán törte meg néhány kiemelkedő domb, illetve halomcsoport (például Mezökaszony vagy Zápszony határában).⁴

A két vármegye keleti és nyugati határait vízfolyások jelölték ki. Bereg vármegye keleti részén hozzávetőlegesen a Borzsa folyása képezte a vármegyehatárt, de ennek a vízfolyásnak a völgye váltakozva hol Bereghez, hol a keletről szomszédos vármegyékhez tartozott, gyakran messze eltávolodva a vármegyehatártól.⁵ Ung vármegye nyugati határát a Laborc folyó, illetve részben a Vihorlát-hegység alkotta. A két vármegye területén is eredtek kisebb-nagyobb vízfolyások, például a Latorca (Bereg) és az Ung (Ung), mely utóbbi a vármegyén végigfolyva felvette a kisebb patakokat is, például a Turját, Turcát és a Lyuttát.⁶

Az északi részeken a települések (többnyire néhány száz fős lélekszámú falvak) a völgyek mentén sorakoztak, (gyakran kiterjedt, de szinte lakatlan közigazgatási területtel). Északon így aprófalvas településhálózat vált jellemzővé, míg délebbre,

az Alföldön, de különösen a Tisza közelében, az északi részekhez képest sokkal népeesebb települések léteztek.

2.2 Ung és Bereg vármegye nemzetiségi viszonyai

1910-ben, Ung vármegye 3230 km²-t tett ki, ahol összesen 130 032 fő élt, míg az önálló települések száma 208 volt. Ugyanebben az évben, a vármegyei lakosság anyanyelvi összetétele, az alábbiak szerint alakult a népszámlálás adatai szerint: 38% ruszin, 33% magyar, 21% szlovák, és 8% német. A vármegye déli részén, az alföldi jellegű területeken a magyar anyanyelvűek abszolút többségben éltek. A magyarok többségben voltak például a Nagykaposi járásban, ahol a népesség 75%-t tették ki. Pontosabb meghatározásnak tűnik azonban, ha arányukat úgy adjuk meg, hogy a 46 településből 36-ban értek el 90% fölötti arányszámot. Az Ungvári járás déli részén további 10 faluban, míg a Szerednyei járásban Korlát-helmecen éltek még abszolút többségben a magyarok. A Nagybereznai és a Perecsényi járásban, minden településen a ruszin anyanyelvűek alkották a népesség többségét, míg a Szerednyei és az Ungvári járásban számos településen ugyancsak többségben éltek. A Szobránci járásban a szlovák anyanyelvűek voltak a legnépeesebb csoport (59,7%).

1910-ben, Bereg vármegye területe 3786 km², míg lakossága 236 611 fő, településeinek száma pedig 246 volt. A népszámlálás szerint, a lakosság összetétele az anyanyelv alapján: magyar 48%, rutén 43%, német 9% volt. A vármegye két legdélebbi járásában a magyarok abszolút többségben éltek (Tiszaháti járás: 95,8%, illetve Mezőkaszonyi járás: 99%), noha a Tiszaháti járásban egy településen a ruszinok alkottak abszolút többséget (Alsóremete, 95,8%). Az Alsóvereckei, a Felvidéki, a Latorcai, illetve a Munkácsi járásban a ruszin anyanyelvűek tették ki a népesség többségét (78,1%, 70,7%, 74%, 67,6%).

A vizsgált két vármegyében csupán három település tartozott a rendezett tanácsú városok közé: Ungvár, Beregszász és Munkács.

3. A településnevek és a névrendezés története és szakirodalma

Magától értetődő, hogy minden településnek van történetileg kialakult neve, sőt, a XIX. században gyakran előfordult, hogy több is volt, nem is beszélve a különböző helyesírás következtében kialakult névváltozatokról. Az északkelet-magyarországi településeket döntő többségében a középkorban alapították (jellemzően a XIV-XV. században), a XVIII. században már csak néhány telepes (főleg német nyelvű) falut alapítottak. Magyarországon települések átnevezésére 1873 előtt ritkán került sor, de példaként meg lehet említeni Kiszombort, amely 1857-től használta hivatalosan a Kis- előtagot, megkülönböztetésül a bácskai Zombor szabad királyi várostól.⁷ A dualizmus korában csupán néhány falu telepítésére/megalakítására (és elnevezésére) került sor, jellemzően gazdasági okból, például Dubi, amely egy favágótelepből alakult ki (Bereg vármegye, Felvidéki járás).

A már említett 1898. évi IV. törvénycikk rendelkezett az Országos Községi Törzskönyvbizottság felállításáról, amelynek feladata volt megállapítani, hogy minden településnek csak egy hivatalos neve legyen. A Törzskönyvbizottság a használatban lévő településnevek begyűjtésével kezdte meg munkáját, amelyeket aztán községi ívekre vezettek. Az elkészült íveket visszaküldték a vármegyéknek, amelyek kiegészíthették, majd helyben javaslatot tettek a hivatalos névre is. A visszaérkezett lapokat a bizottság szétosztotta tagjai között, és az észrevételek után megküldték az Országos Levéltárnak. A törzskönyvbizottság az összes település ilyen formájú véleményezése után alakította ki szakvéleményét. Ezt a véleményt aztán minden érintettnek el kellett fogadnia (pl. vármegye). Legvégül a belügyminiszternek kellett szentesítenie a kész javaslatot (a hivatalos nevet, beleértve annak helyesírását is).⁸

A Törzskönyvbizottság csupán egyetlen vármegyét tárgyalt egyszerre, de minden esetben ügyelt arra, hogy az azonos településnevek tárgyalására is sor kerüljön, így pl. Bács-Bodrog vármegye 126 települése mellett, további más vármegyében fekvő 243 község nevét állapították meg.⁹ „A tárgyalásnak ez a sorrendje azért szükséges, hogy több azonos nevű községre nézve egyszerre lehessen mérlegelni, melyik közülük a legfontosabb, s melyik tartsa meg nevét változatlanul...”¹⁰ Elsőként Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye készült el 1900-ban, majd Békés, Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú és Heves vármegyék 1901-ben, majd következett a többi vármegye is, elsőként északi irányba haladva, a katonai vezetés kívánságával összhangban. Északkelet-Magyarországról Ung és Bereg vármegyék ugyanazon évben, 1904-ben kaptak törzskönyvezett településneveket. Az I. világháború kitöréséig összesen 59 vármegye készült el, a kimaradt négy vármegye (Árva, Fogaras, Hunyad és Liptó) települései már nem kaptak hivatalos elnevezést.¹¹

A településnevek kutatása jelenti a nyelvészek és a történészek között a legszorosabb kapcsolódási pontot. Ha egy adott település esetében nem állnak rendelkezésre írott források, ami a XIII. századot megelőzően gyakorinak számít, akkor a település nevéből is következtethetünk az alapításának körülményeire. A név alapján „a történeti-földrajz belőlük következtethet a táj több száz, esetleg ezer évvel ezelőtti arculatára”.¹² E témakörön belül a történészek számára a törzsi nevek álltak leginkább az érdeklődés középpontjában.¹³

A települések hivatalos névadása ugyanakkor nem tartozott/tartozik a kutatók kiemelt kutatási témái közé. A rendezés folyamatával párhuzamosan, a kortársak először csak tudták magát aényt (például Buday László¹⁴), majd a folyamat előre haladtával mind inkább értelmezni/elemezni kívánták a megalkotott neveket (pl. Tasnádi Nagy Gyula¹⁵), de összességében a napvilágot látott publikációk száma nem tűnik magasnak. A 20. század folyamán megjelent nyelvészeti szakkönyvek rendszerint csak megemlítették e neveket. Kálmán Béla például A nevek világa c. könyvében annyit írt a helynevekről, hogy a települések „túlnyomórészt természetes módon” kapják a nevüket.¹⁶ „A természetes, kollektív névadástól meg

kell különböztetni a mesterséges névadást, amikor valamely hatóság ... tudatosan, névadási szándékkal nevez el, vagy keresztel át valamely települést ... ”¹⁷

Egyetlenegy kutató, Mező András nyelvész akadt, aki viszont tudatosan a hivatalos névadással foglalkozott. A munka részét képezte, hogy 1872 és 1970 között a mindenkori a belügyminiszter vonatkozó iratait, illetve a Törzskönyvbizottság mintegy 90 csomónyi dokumentumait is áttekintette. Tipizálása során csoportokba rendszerezte a hivatalos neveket, amelyeket további levéltári „mélyfúrással” 10 vármegye településneveivel vissza is ellenőrzött. A településnevek rendezése esetében az alábbi definíciót fogalmazta meg: „Hivatalos névadásnak nevezem tehát a hivatalos név létrehozására irányuló folyamatot, akár a korábbi közösségi név újraalkotására (hivatalossá tételére) korlátozódik, ez a tevékenység, akár pedig mesterséges úton állítanak elő új nevet.”¹⁸

A témában megjelent első publikációi során előbb a Törzskönyvbizottság által létrehozott neveket értékelte, hogy milyen célnak kellett megfelelniük. A fő cél a „tökéletes tulajdonnévrendszer létrehozása volt”, de emellett számos egyéb szempontnak is meg kellett felelni. Az új településnévnek egyrészt meg kellett felelnie a magyarosság kritériumainak (I.), így vált Sztrabicsó Mezőterebessé (Bereg). Történetileg hitelesnek kellett lennie (II.), de nem engedték meg pl. a Madáchfalva formulát, noha a Madách Imréhez kötődő települések esetében mindez felmerült. Megjegyezzük, hogy a kortársak több esetben számos téves történelmi indoklást is számításba vettek. A Bereg vármegyei Csomonya esetében azt hitték tévesen, hogy a „Cseh nyoma” kifejezésből származik a településnév, ami a millenniumot követő években nem hangzott „magyarosan”, így a történelmi Csongor név vált hivatalossá, ami hasonló hangzású volt. A település neve azonban a „mony” szóból származott, ami a kisfiúk heréjét jelentette.¹⁹ A jellemző jellemvonás kiemelése ugyancsak elvárás volt (III.), így vált a Bereg vármegyei Klokocsó Lakatosfalvává, azon megfontolás alapján, hogy a helyben élők között a Lakatos vezetéknévűek voltak a legnagyobb számban. Egyéb szabatoságnak is meg kellett felelni az új névnek (IV.), például a Bereg vármegyei Mező-Vári nevéből, elhagyták a jelzőt (IV/A), mert egyetlenegy település viselte a Vári nevet az országban, így megkülönböztető jelzőre nem volt szükség. A lokalizálhatóság (IV/B) ugyancsak fontos szempont volt, például a Bereg vármegyei Rákos (Latorcai járás) neve a „Bereg” előtaggal bővült, ami pontosította földrajzi fekvését. Megjegyezzük, ha a rendezés eredeti céljait tekintjük – az „egy településhez egyetlen hivatalos név tartozzon, ami különbözik minden más névtől” –, akkor ezt az elvet kellett volna alkalmazni minden esetben. Jelzőként alkalmazták a vármegyék neveit, de további lehetőségként például nagyobb vízfolyások, hegységek, városok stb. nevei is előtagként szolgáltak. Tematikus térképünkön (lásd 1. számú térkép), e csoportot külön is kiemeltük. Az etimológiai világosság (IV/C) jegyében kötelező volt a települések nevének egybeírása. Például a korábban Vásáros-Naménynak (Bereg vármegye) hívott település nevéből ezért tűnt el a kötőjel. Tematikus térképünkön (lásd 1. számú térkép) e csoportot ugyancsak külön fogjuk kezelni, hiszen e neveket csak

más helyesírási elv szerint kellett írni. Utolsó kiegészítésként megjegyezzük, hogy a Bereg vármegyei Szászóka lakosai saját maguknak kértek magyarosabb nevet, de a Törzskönyvbizottság nem járult hozzá a Százcsóka alakhoz.

Mező András összegző munkája 1982-ben jelent meg A magyar hivatalos helységnevéadás címmel. Ebben a munkájában a megváltoztatott neveket többféleképpen differenciálta grammatikai szempontból, végül három főcsoportot különített el. Az alaptag változtatása (A) főcsoporton belül 7 típust, azon belül összesen 48 altípust különített el. A jelző megváltoztatása (B) főcsoporton belül 6 típust, azon belül 31 altípussal számolt. A harmadik főcsoport esetében (C) 8 típus, összesen 38 altípusát határozta meg.

4. A településnevek rendezése Ung és Bereg vármegyében

Az Országos Községi Törzskönyvbizottság 1898-ban után kezdte meg működését, az általa meghatározott nevek a vizsgált vármegyékben 1904-ben váltak hivatalossá. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezt megelőzően ne lettek volna olyan települések, amelyek új elnevezéseket kaptak volna. (A 4.1 és 4.2 alfejezet példái Mező Andrástól származnak.)

4.1 Új településnevek Bereg vármegyében a XVIII. századtól 1873-ig

Bereg vármegyében számos falu telepítésére került sor a XVIII-XIX. század folyamán, a telepítők egy kivételtől eltekintve minden esetben a Schönborn család tagjai voltak, akik egyben meghatározták a falvak nevét is. Alsóschönborn és Felsőschönborn a telepítő család nevére kapták elnevezését (1738), de további példaként Frigyesfalvát is meg lehet említeni (telepítő: gróf Schönborn Frigyes), míg Zsófiafalvát Schönborn Ferencnére kapták elnevezését.²⁰ A kivételt Új-Klenóc jelenti: a Gömör vármegyei Klenócról származók alapították.²¹

4.2 Új településnevek Ung és Bereg vármegyében 1873 és 1898 között

1873 korszakhatárnak tekinthető, mert ekkor jelent meg az első hivatalos helységnevtár Magyarországon. A dualista korszakban, a század utolsó évtizede hozta el a jelentős változást, hiszen az ország a honfoglalás ezredik évfordulójára készült. Bereg vármegye településeit, úgy tűnik, már az 1890-es években is jelentősen érintette a településnevek megváltoztatása. Az új nevek megszületésének számos formája volt. Fontos tényezőnek tűnik az az eset, ha két vagy több települést egyesítettek, akkor az már „magyaros” nevet kapott. A névadásban előfordult, hogy a jogilag egyesített települések közül, annak a nevére hagyták meg, amelynek neve magyar, vagy „magyaros” volt, de a döntést befolyásolta a település nagysága is.

Bereg vármegyében, 1889-ben és 1890-ben számos település egyesítésére került sor. Felsővereczké („beolvadó települések”: Beregócz, Drahusócz és Lázárpaták), Hátmeg (Kelemenfalva és Szundákfalva), Koczkaszállás (Zimbrilova), Tőkés (Deskófalva), Volócz (Almamező), Dunkófalva (Csabina és Dubina), továbbá

Repede (Dubrovicza és Egreske) gyarapodott ilyen formában új településrészekkel, illetve azok lakosaival. Ung vármegyéből egyetlenegy példát lehet megemlíteni: 1891-ben Bozos és Darma egyesült Darma néven, majd három évvel később Őr településsel egyesülve, létrejött Őrdarma.²²

Új településnevet úgy is meg lehetett határozni, hogy a jellemzőt emelték ki. Beregben Ábránka néven egyesült Kis- és Nagy-Ábránka, de így jött létre Leányfalva (korábban Német-és Orosz-) és Bárdháza (Német- és Orosz-). Megoldást jelenthetett, ha az egyik nevet kiemelték, és ha szükséges volt, még magyarossá is tették. Beregben Dávidfalva néven egyesült Klastromfalva és Závidfalva, Mártonka néven Kis-Martinka és Kis-Tibava, Rónafalu néven Gévényfalva és Runófalva, Verebes néven Hlubokpatak, Petruszlavicza, Verbiás (jelentése: „Füzes”²³) és Bablyuk. A fordítás ugyancsak alkalmazott módszer volt, így vált Dombostelekké Kis-Bisztra, Ploszkó és Ploszkópatak. Gombássá Hribócz és Vorotnicze, Kis-Szolyvává Szkotárszka és Szvalyavka, Ormóddá Nagy-Bresztó és Ploszkácsfalva és Zúgóvá Hukliva, Talamács és Veretecső. Az újonnan elnevezett Bábakút nevét a két korábbi falu (Bábafalva és Kutkafalva) nevéből alkották meg összevonással.

Új névvel való elnevezés ugyancsak jellemzőnek tekinthető, így jött létre Nagy- és Kis-Lohó egyesítéséből Bereg-Szőllős 1888-ban, mert szőlőterületekkel is rendelkeztek. Középkori malma után Csernik és Sztrojna Malmos nevet kapott. II. Rákóczi Ferenc többször járt Zavadván, így amikor a települést Pereszirovával egyesítették Rákócziszállás nevet kapott. A honfoglaló vezérekre való megemlékezést fejezi ki a Vezérszállás név, amely Podpolócz és Romanócz egyesülésével lett hivatalos 1890-ben.

Néhány falu még a hivatalos rendezés előtt kapott új nevet fordítás segítségével, így Bereg-Rosztoka Gázló lett, míg Kuzmine Bereg-Szilvássá vált. Szolyva esete egyedi, mert 1872-ben Nagy-Bisztrával egyesült, és Szolyva-Nagy-Bisztra nevet kapott, majd 1892-től rövidített alakként, csak a Szolyva név maradt hivatalos.

4.3 Az Ung és Bereg vármegyei településnevek megváltoztatása 1898 és 1904 között

Az Országos Községi Törzskönyvbizottság Magyarország összes településének nevét tárgyalta, majd végül megállapított egy hivatalos nevet. Ennek kétféle módja volt, vagy a már használt nevet tették hivatalossá, vagy a nevet megváltoztatták. A 12 ezer település közül több mint a felét érintette a bizottság tevékenysége. Helyi szinten, Ung vármegyében 70 (33,8%), míg Bereg vármegyében 94 (38,5%) település neve nem változott a rendezés során. Tematikus térképeinken (lásd 1. és 2. térkép) csak az 1898 utáni rendezés során kialakított nevet értékeltük, majd ábrázoltuk térképeinken, így a 4.2 alfejezetben külön is kiemelt változtatásokat nem számítottuk hozzájuk, mert még a Törzskönyvbizottság tevékenysége előtt (1898 előtt) kapták meg neveiket. A két vármegyében tehát azért tűnhet kissé magasabbnak a nem megváltoztatott nevű települések száma, mert már a Törzskönyvbizottság működése előtt új nevet kaptak az egyesítések során (például Vezérszállás, Verebes).

Országosan 2693 település nevéből hagyták el a kötőjeleket, vagyis minden tagot egybe kellett írni. Megjegyezzük, hogy e változtatás mai szemmel indokoltnak és elfogadhatónak tűnik, a kortársak között azonban voltak olyanok, akik még ezt a változtatást sem kívánták elfogadni.²⁴ A kötőjeles írásmód megszüntetése főleg a magyar lakosságú, illetve nevű településeket érintette. Ungban és Beregben összesen 21 (10,1%), illetve 40 (16,4%) települést érintett ez a szabály. Mindkét megyében az érintett falvak többsége a magyarok által lakott járásokban feküdt, például az Ungban található Nagykaposi járásban a 46 településből 9 tartozott ide (19,6%). Beregben a Mezőkaszonyi járásban 24 településből 11 (45,8%), míg a Tiszaháti járásban 44-ből 10-nek (22,7%) változott meg így a neve. A döntően ruszinok által lakott Latorcai járásban 10 település nevéből tűnt el a kötőjel.²⁵

Országosan 4435 település kapott új nevet, közülük 35,2%-nak jelzővel bővült a neve. Jelzőként szolgálhatott bármely, közelben található földrajzi név, ami a szűkebb földrajzi térre lokalizálhatóságot elősegítette. Ungban és Beregben, a név jelzővel való bővítése alig volt jellemző, Ungban 5,3%, míg Beregben 6,1% volt az arányuk. Ungban vármegye hat járásából csupán háromban fordult elő (összesen 11 településen) egyáltalán a jelzők használata. A Nagykaposi járásban Tiszásvány, Tiszasalamon, Ungcsepely, Ungmogyorós, Ungnyárad és Ungszenna, a Szerednyei járásban Ungcsertész, míg az Ungvári járásban Ungdaróc, Unghoszsúmező, Ungpinkóc és Ungtarnóc neve bővült a vármegye nevével. Az 1. számú térképünkön a harmadik elkülönített csoportot a jelzővel bővült nevek adták.

Beregben a vármegye nevével bővült az alábbi települések neve: Beregkisfalud, Beregkövesd, Beregpálfalva, Beregpapfalva (Felvidéki járás); Beregrákos (Latorcai j.), Beregsom (Mezőkaszonyi j.); Beregfogaras, Beregkisalmás, Beregleányfalva, Beregnagyalmás²⁶ (Ungvári j.); Beregdaróc, Beregdéda, Beregsurány (Tiszaháti j.). Egy-egy esetben pedig a Tisza folyó (Tiszacsoma), illetve Munkács városa volt a névadó (Munkácsváralja). Összesen 15 települést érintett a jelzővel való bővülés.

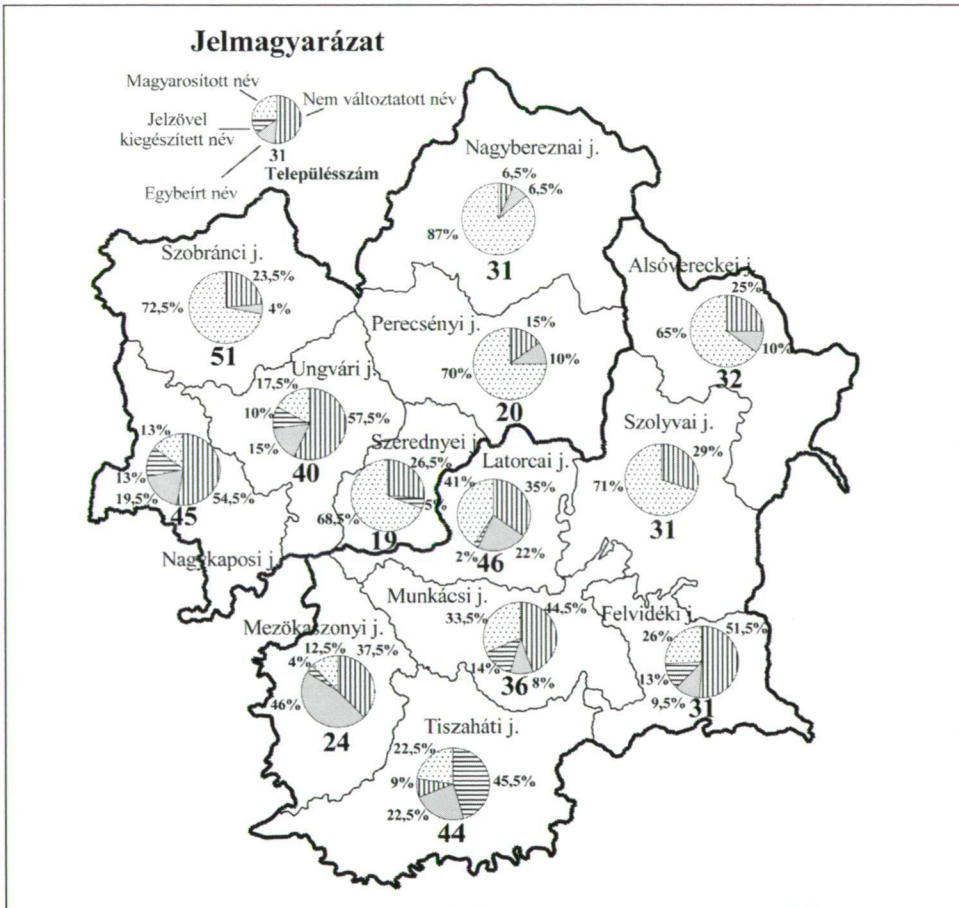
Az eddig nem említett egyéb esetekben vagy kisebb-nagyobb mértékben módosították a települések nevét, vagy teljesen megváltoztatták azt. E településnevek közös jellemzője, hogy „magyarosabbakká váltak”, így az 1. számú tematikus térképünkön egy csoportként ábrázoltuk őket. Nem kívántunk nyelvtani szempontból különbséget tenni közöttük, hiszen Mező András már meghatározta az osztályozási szempontokat.

A magyarosítás érintette a magyar-ruszin nyelvhatártól délre fekvő falvak egy részét is, igaz arányuk kisebb volt. (A „magyarosított” nevű települések földrajzi elterjedését a 2. számú térkép mutatja be.) A magyar anyanyelvűek által lakott területen, a falvak 13%-a (Nagykaposi j.), 12,5% (Mezőkaszonyi j.), illetve 22,7%-a (Tiszaháti j.) kapott részben új nevet. Esetükben kisebb változtatásokra került sor, például helyesírási korrekcióra, például Rebrin neve így vált Rebrénynyé, noha a helyi lakosság 78,7%-a szlovák anyaelvűnek vallotta magát 1910-ben. Ptruksa Szirénfalvává változott valószínűleg azért kapott új nevet, mert lakossá-

gának 99,7%-a magyar anyanyelvű volt 1910-ben. A Szerednyei járásban egyetlen magyar többségű falu volt (97,6%), amelyet 1904 előtt Putka-Helmecek hívtak, majd a rendezés eredményeképp Korláthelmecekre módosították nevét (A Korlát család a középkor végén bírta a települést).

1. térkép Az 1904-ben hivatalossá tett településnevek osztályozása Ung és Bereg vármegyében, járásonként

Map 1.: Classification of the official name of the settlements (1904) in Ung and Bereg County, based on administrative districts

Forrás: Saját szerkesztés

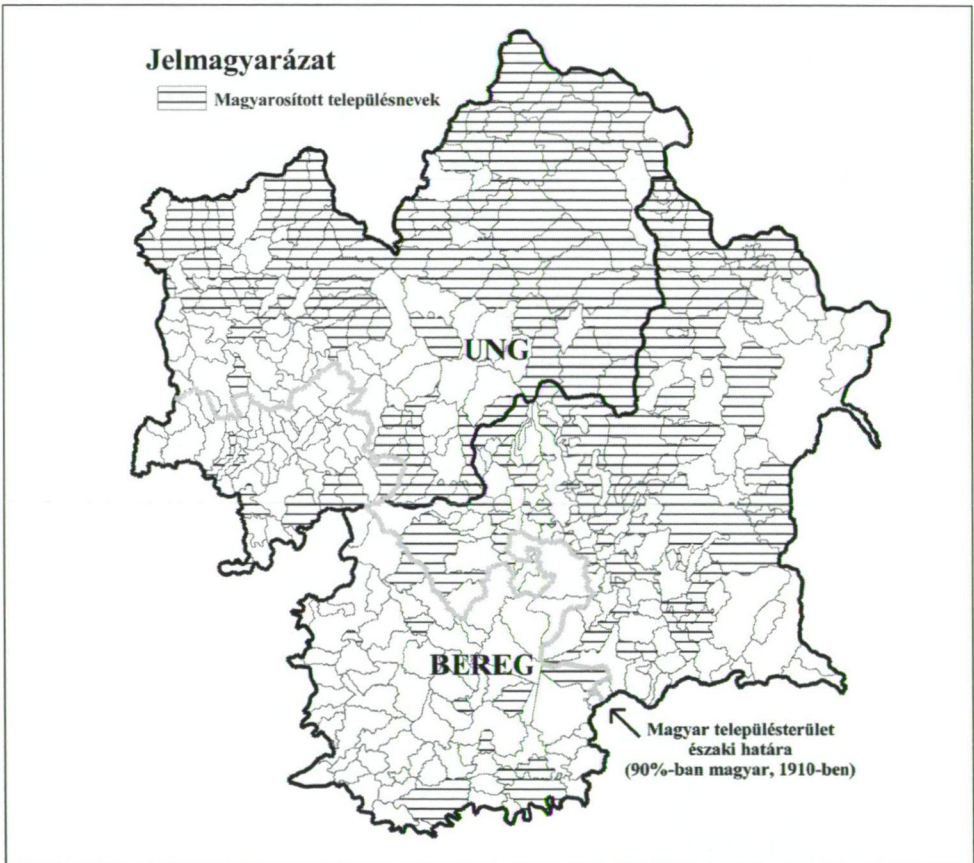
Beregben a Tiszaháti járásban Búcsú település Bulcsura változott, a névadásban valószínűleg szerepet játszott, hogy a millennium jegyében, a kalandozások korának vezérére kívántak megemlékezni. A magyar nyelvhatártól északra magasabb arányban fordultak elő olyan nevek, amelyek a „magyarosítás” eszközeinek tűnhetnek. Ungban az összes település 50,7%-a (105 falu), míg Beregben 38,9%-a

(95 falu) sorolható e csoportba. A két vármegyében a „magyarosított” nevű települések döntően az északi járásokban fordultak elő. (lásd 2. számú térkép)

E járásokat két nagyobb csoportra lehet szétválasztani. Egyrészt, Bereg három járásában, a Latorcaiban, a Munkácsiban és a Felvidékiben 25,8%, 33,3% és 41,3% volt a „magyarosított” nevű települések aránya. Ennek oka az volt, hogy a Munkácsi és a Felvidéki járás területe a nyelvhatáron, illetve a közelében feküdt, így vegyes lakossággal rendelkezett. Példaként megemlíthető, hogy a Felvidéki járásban Ilosva, Ilonca, Komlós, Medence és Misztice neve nem változott meg 1904-ben, illetve az e falvakban élő magyarság aránya 1910-ben 22,6%, 49,3%, 31,6%, 57,2% és 31,6% volt. A kettős identitásukra utalhat, hogy 1880-ban még 5,4%, 7%, 15,2%, 1,1%, 1,8% volt a magyarok aránya. A Latorcai járásban számos település már a névrendezést megelőző évtizedben új nevet kapott (lásd 4.2 alfejezet).

2. térkép Magyarosított településnevek 1904-től

Map 2.: Settlement names in Magyarized forms from 1904

Forrás: Saját szerkesztés

A másik főcsoportot a még északabbra fekvő járások (Ung: Szobránci, Szerednyei, Perecsényi, Nagybereznai, illetve Bereg: Szolyvai, illetve Alsóvereckeai járás) képezik, mert településeiknek 65-87%-át soroltuk a magyarosított nevéük közé. Ennek okai lehetett, egyrészt, hogy korábban a települések közül csak néhány kapott új nevet 1898 előtt. Másrészt számottevő magyar ajkú lakossággal soha nem rendelkeztek, így eredetileg sem kaptak magyar nevet. A Törzskönyvbizottság így döntően nem magyar nevű településnév-állománnyal találkozott a rendezés során. Közel kétszáz településről van szó, így csupán néhány példával kívánjuk bemutatni az új neveket.

A magyarosítás „legegyszerűbb” módja a név lefordítása volt. A Bereg vármegyei Izvorhutát (Szolyvai j.) Forráshutaként törzskönyvezték, de további példa lehet Csontos, korábban Kosztrina (‘Koszty’=csont) vagy Kapuszög, korábban Vorocsó (‘vorota’=kapu).

Megoldást jelenthetett, hogy a magyarhoz igazították az idegen nevet, például az Ung vármegyei Huttát, Unghutává nevezték át. A magyarítás még jobban szembe-tűnő, ha a településneveket hasonló hangzású, de már magyaros hangzású névre cserélték le, például az Ung vármegyei Koromlyát Koromlakká keresztelték át, a Bereg vármegyei Cserejócot pedig Cserházzá alakították.

Ha volt rá lehetőség, akkor a magyar múlt fontos személyiségeiről, mint korábbi birtokosokról is megemlékeztek, Dubrinics így vált Bercsényifalvává, vagy Zari-csó Drugetházává. Végül számos település azonban olyan nevet kapott, amely nem vagy csak tágabb értelmezésben utalt adottságaira. A teljesség igénye nélkül például Ung északi részén Csillagfalva (korábban Knyahinya); Ligetes (Luch); Eszterág (Sztricsva); Fenyvesvölgy (Sztavna); Havasköz (Lyuta); Viharos (Viska); Egreshát (Vulsinka) nevezhető meg. A számos példa felsorolása, illetve az 1. ill. 2. számú térképünk alapján úgy tűnhet, mintha az északi részeken minden nem magyaros nevű falu új nevet kapott volna, ez azonban nem igaz, mivel akadt kivétel is, például Beregben Kanora és Polena megőrizte nevét. Ez utóbbi ásványvizes forrásainak köszönhető, hogy az országosan is ismert neve megmaradhatott.

5. Összegzés

Az Országos Községi Törzskönyvbizottság tevékenysége tehát jelentős hatást gyakorolt a két vármegye településneveire, hiszen csak a települések egyharmadának nem változott meg a neve a rendezés során. A változtatások 15,5%-a (Ung), illetve 22,5%-a (Bereg) tűnik indokoltnak (kötőjelek elhagyása, illetve a jelzőkkel való bővítés). A negyedik, általunk „magyarosítottak” nevezett csoport falvai azonban túlnyomórészt olyan névvel „gazdagodtak”, amelyek valószínűleg nagyobb eséllyel mutattak az ellentétek generálása felé. Az I. világháború után, az utódállamokban nem is maradhettek fenn e nevek.

JEGYZETEK

2. A szöveget Dr. Jeney Andrásné és Tóth Árpád idézi Jekelfalusi Józseftől, aki A Magyar Korona Országainak 1898. évi Helységnevtára c. mű előszavában írt a problémáról. Dr. Jeney Andrásné-Tóth Árpád (szerk.) (1997): A történeti Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratanyaga alapján (1898-1913). KSH. Budapest. I. old. (A továbbiakban: A történeti Magyarország...)
3. A történészek, történeti és politikai földrajzzal foglalkozó geográfusok és regionalisták közül többen megkísérelték a dualizmus kori Magyarország régióit meghatározni. A különböző álláspontok ismertetésére (és azon belül Ung és Bereg vármegye hovatartozásának ismertetésére) jelen tanulmányban terjedelmi okok miatt nem kerül sor, az összefoglaló értékelésre lásd például Gulyás László tanulmányát. Gulyás László (2013): Elképzelések a dualista Magyarország térszerkezetéről, különös tekintettel a regionalizmusra. Földrajzi Közlemények. 2013/4. szám. 344–363. old.
4. Lehoczky Tivadar (1996): Bereg megye. (2. kiadás) Hatodik Síp Alapítvány-Mandátum Kiadó. Budapest-Beregszász. 17. old.
5. Lehoczky Tivadar (1996): i. m. 11. old.
6. Lendvay Ferenc (1998): A vármegye általános leírása. In: S. Benedek András (szerk.): Ung megye. Honismereti írások Ung megyéről 1944-ig. Mandátum Kiadó-Hatodik Síp Alapítvány. Beregszász-Budapest. 8. old.
7. Kókai Sándor (2008): Kiszombor földrajzi környezete. In: Kiszombor története I. kötet (Szerk.: Marosvári Attila) Kiszombor Község Önkormányzati Testülete. Kiszombor. 5-29. old.
8. A történeti Magyarország... V-VI. old.
9. Buday László (1906): Magyarország községeinek törzskönyvezése. In: Földrajzi Közlemények. 1906/VI. füzet. 224-230. old.
10. A történeti Magyarország... VIII. o.
11. A történeti Magyarország... IX. o.
12. Kálmán Béla (1988): A nevek világa. Sprinter Kiadó. Budapest. 127. old.
13. A Kárpát-medencében mintegy 300 település neve áll kapcsolatban a honfoglaló törzsek nevével. Kristó Gyula (1997): Törzsek és törzsnévi helynevek. In: Bartha Antal-Czegléd Károly-Róna-Tas András (szerk.) Magyar Őstörténeti Tanulmányok. 211-224. old.
14. Buday László (1906): i. m.
15. Tasnádi Nagy Gyula (1914): Zemplén vármegye új községnevei. Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. 1914/1. szám. 1-10. old.
16. Kálmán Béla: i. m. 125. old
17. Kálmán Béla: i. m. 126. old
18. Mező András (1972): Községneveink rendezése a századfordulón. In: Magyar Nyelv. 1972/1. szám. 54-65. old.
19. Mező András (1972): i. m.
20. Mező András (1982): A magyar hivatalos helységnevéadás. Akadémiai. Bp.. 61-62. old.

21. Mező András (1982): i. m. 55. old.
22. Mező András (1982): i. m. 81. old.
23. Lehoczky Tivadar (1995): Bereg vármegye. Grazsda Kft. Ungvár. 238. old
24. Az ország más vidékéről, például Nagykanizsa vezetői, épp emiatt fellebbeztek.
25. 1898 előtt már több új név is kötőjeles formában lett meghatározva (például: Bereg-Szőllős).
26. Beregkisalmás és Beregnagyalmás nevét a rendezés előtt kötőjellel írták, jelző nélkül. Mégis a jelzővel való bővülést tekintettük a meghatározónak, mert ez volt a lényegi változás.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Buday László (1906): Magyarország községeinek törzskönyvezése. Földrajzi Közlemények. 1906. VI. füzet. 224-230. old.
- Gulyás László (2013): Elképzelések a dualista Magyarország térszerkezetéről, különös tekintettel a regionalizmusra. Földrajzi Közlemények. 2013/4. szám. 344–363. old.
- Hodinka Antal (1998): Ung megye. In: S. Benedek András (szerk.): Ung megye. Honismereti írások Ung megyéről 1944-ig. Mandátum Kiadó-Hatodik Síp Alapítvány. Beregszász-Budapest. 50. old.
- Dr. Jeney Andrásné-Tóth Árpád (szerk.) (1997): A történeti Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratanyaga alapján (1898-1913). KSH. Budapest. XIV+554. old.
- Kálmán Béla (1988): A nevek világa. Sprinter Kiadó. Budapest. 127. old.
- Kókai Sándor (2008): Kiszombor földrajzi környezete. In: Marosvári Attila (szerk.): Kiszombor monográfiája I. kötet. Kiszombor Község Önkormányzati Testülete. Kiszombor. 5-29. old.
- Kristó Gyula (1977): Törzsek és törzsnévi helynevek. In: Bartha Antal-Czeglédy Károly-Róna-Tas András (szerk.): Magyar Östörténeti Tanulmányok. Akadémiai. Budapest. 211-224. old.
- Lehoczky Tivadar (1996): Bereg megye. (2. kiadás) Hatodik Síp Alapítvány-Mandátum Kiadó, Budapest-Beregszász. 719. old. (Első kiadás 1881-1882.)
- Lehoczky Tivadar (1995): Bereg vármegye. Grazsda Kft. Ungvár. 299. old.
- Lendvay Ferenc (1998): A vármegye általános leírása. In: S. Benedek András (szerk.): Ung megye. Honismereti írások Ung megyéről 1944-ig. Mandátum Kiadó-Hatodik Síp Alapítvány. Beregszász-Budapest. 8. old.
- Mező András (1982): A magyar hivatalos helységnévadás. Akadémiai. Budapest. 407. old.
- Mező András (1972): Községneveink rendezése a századfordulón. Magyar Nyelv. 1972/1. szám. 54-65. old.
- Tasnádi Nagy Gyula (1914): Zemplén vármegye új községnevei. Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. 1914/1. szám. 1-10. old.